

ЛІТЕРАТУРА

1. Reddy G., Saravanan P., Premkumar D., Sugumar R. Microemulsion copolymers for retanning applications on leathers // JALCA. – 2008. – №4. – Vol. 103. – P.144–150.
2. Liqiang Jin, Yanchun Li, Qinghua Xu Synthesis and applocation of fluorinated acrylate copolymer as a retanning agent // JSLTC. – 2006. – №4. – Vol. 90. – P.159–163.
3. Антипов О., Андреева О., Лук'янець Л. Розробка технології виробництва еластичної шкіри для верху взуття з використанням сучасних хімічних матеріалів // Тези доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції «XXI століття: Наука. Технологія. Освіта». Мукачево. – 2007. – С.34–36.
4. Чурсин В.И. Новые отечественные наполняющие материалы в кожевенной промышленности // Кожевенно-обувная промышленность. – 1998. – № 3. – С. 30–32.
5. Позитивне рішення про видачу патенту на корисну модель від 22.01.2009. Спосіб обробки шкіряного напівфабрикату / О.Р. Мокроусова, М.М. Олійник, А.Г. Данилкович (Україна). – № u 2008 04437; Заявл.08.04.2008.
6. Мокроусова О.Р. Органо-мінеральний склад на основі бентоніту та лігносульфонатів для додублювання-наповнювання шкіряного напівфабрикату // Вісник КНУТД. – 2008. – № 6. – с. 67 – 73.
7. ТМ–7.5 – 4 «Технологічна методика виробництва шкір різноманітного асортименту для верху взуття і підкладки взуття, галантерейних виробів із шкір великої рогатої худоби та кінських». –К.: ЗАТ «Чинбар».– 2003. – 11с.
8. Данилкович А.Г. Практикум з хімії і технології шкіри та хутра. 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Фенікс. – 2006. – 340 с.

Надійшла 12.12.2008

УДК 675.01:675.024

УТВОРЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК У СТРУКТУРІ КОЛАГЕНУ СУБЛІМОВАНОЇ ДЕРМИ ПІД ЧАС ЇЇ ДУБЛЕННЯ ОСНОВНИМИ СОЛЯМИ ТРИВАЛЕНТНОГО ХРОМУ ЗА НАЯВНОСТІ КАРБОНОВИХ КИСЛОТ

О.Д.ОРЛОВА, А.А.ГОРБАЧОВ, О.А.ОХМАТ

Київський національний університет технологій та дизайну

Статтю присвячено вивченню особливостей хромового методу дублення за наявності маскувальних реагентів. У роботі теоретично обґрунтовано вплив наявності різних активних груп у структурі маскувальних речовин на властивості хромового напівфабрикату. На підставі узагальнення отриманих даних, виявлена оптимальна технологія хромового дублення за наявності карбонівих кислот

Уявлення про процес дублення дерми як процес створення поліядерних комплексів хрому доведена багатьма вченими [1]. Сутність механізму цього процесу (появу ол-містків між атомами хрому) широко використовують в практиці виробництва шкір з різними властивостями. Проте відсутність інформації про можливе утворення різноманітних (як в основному, так і бічному ланцюзі комплексу) проміжних гідрофільних чи гідрофобних сполук на волокні дерми не дає можливості планувати властивості готової шкіри. В літературі практично відсутня інформація з цього питання.

Об'єкти та методи дослідження

Необхідність мати таку інформацію впливає з незрозумілої реакції утворення комплексів хрому з полікарбовоними кислотами різної будови, в яку входять, наприклад, групи –ОН, –NH, ароматичні сполуки, прості та складні ефіри. Вплив на властивості шкір взаємодії наведених груп між собою та групами, які притаманні колагену, вивчено недостатньо повно.

Постановка завдання

Мета роботи полягає у дослідженні впливу карбовоних кислот як маскувальних реагентів на особливості процесу хромового дублення та властивості хромового напівфабрикату і готової шкіри.

У роботі як носії перелічених вище груп використовують мурашину, шавлеву, винну кислоти, суміш адипінової, глутарової та янтарної кислот (НДК), складних ефірів ріпакової олії, метил-динафталінсульфокислоту (синтан НК) та трилон Б. Ці та інші реагенти (оксі –похідні колагену, полівініловий спирт, пероксид водню) використовують згідно з технологією, розробленою та запатентованою авторами статті [2]. При дубленні голини використовують солі хрому з основністю 33% та витратою 2,15% в перерахунку на оксид хрому; витрати маскувальних речовин становлять 28,5 г. екв./10⁵ г сухого колагену, а у випадку комбінації їх з синтаном НК – в співвідношенні 1:1.

Результати та їх обговорення

Вплив будови й функціонального складу маскувальних речовин на стан хромового дубителя оцінюють за зміною показника n , що характеризує вміст кількості атомів хрому в розрахунку на один термостійкий зв'язок, який виник під час дублення. Показник n розраховують за формулою [3]:

$$n = \frac{1950 \cdot G}{76(T - T_0)} \quad (1)$$

де G – вміст оксиду хрому, % від маси колагену; $(T - T_0)$ – підвищення температури зварювання шкіри відносно голини, °С; 76 – г. екв. хрому; 1950 – коефіцієнт, що дозволяє розрахувати показник n в 10⁵ г білка. Відомо, що в шкірі кількість атомів хрому в одному збудованому зв'язку n перебуває в межах 2-6. Від його значення залежить широкий спектр властивостей готової шкіри, тоді як значення n залежить від основності карбової кислоти, її природи та кількості (рис.1).

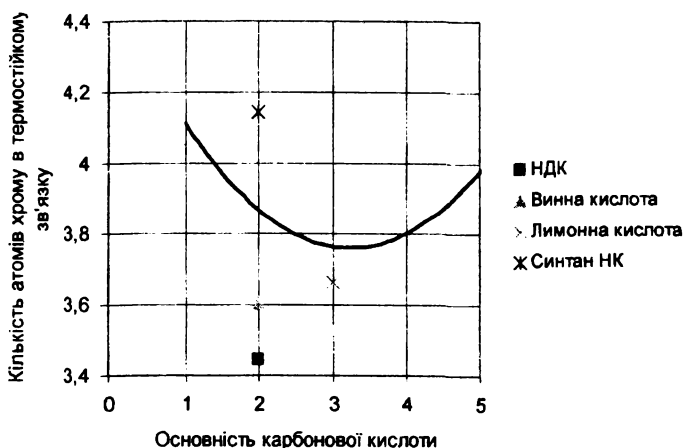

Рис.1. Вплив природи органічних кислот на кількість атомів хрому в термостійкому зв'язку

Класичним уявленням відповідають залежності n від кількості карбоксильних груп в молекулі органічної кислоти (мурашиної, шавелевої, суміші дикарбонових кислот з довжиною вуглецевого ланцюга C_4-C_6 , НДК).

Наявність у молекулі інших груп призводить до відхилення цього показника від класичної залежності.

Якщо прийняти постулат про неможливість одночасного входження в комплексну сферу атому хрому карбоксильної та спиртової груп, то стане зрозуміло, що молекули з різними групами взаємодіють з різними атомами хрому, що веде до зменшення показника n .

Наявність кількох ароматичних кілець в молекулі синтану НК приводить до позитивної зміни показника n .

Тобто йдеться мова про електрофільне і нуклеофільне заміщення лігандів води в координаційній сфері хрому.

В хімії органічних сполук такі групи поділяють на замісники першого й другого роду, які здатні утворювати насичені чи ненасичені електронами ароматичні структури, що й обумовлює взаємодію їх між собою шляхом сорбції [4].

Наведені на рис. 2 дані дають можливість з'ясувати пріоритети процесів та їх послідовність при утворенні термостійких зв'язків під час формування об'єму колагену дерми в процесі дублення.

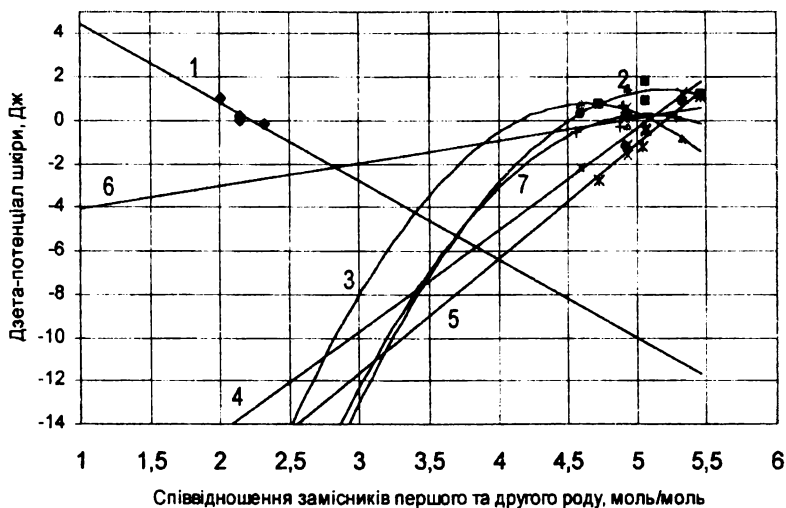

Рис. 2. Вплив на дзета-потенціал шкіри маскувальних речовин:

- 1 – синтану НК; 2 – форміату натрію; 3 – шавелевої кислоти; 4 – НДК; 5 – винної кислоти;
6 – трилону Б; 7 – лимонної кислоти

Слід зауважити, що будова синтану НК (рис.3) характеризується ароматичними кільцями, в яких електронна щільність збіднена наявністю сульфатогруп. Ці групи безпосередньо не беруть участі в комплексоутворенні, але ненасичена частина молекули має здатність споріднювати свої вільні ароматичні електрони з атомом хрому, тому дзета-потенціал шкіри з від'ємним знаком збільшується. Інші речовини утворюють комплекси з хромом і внаслідок своєї будови впливають на зміну дзета-потенціалу шкіри при збільшенні його в бік позитивного заряду залежно від збільшення співвідношення замісників першого і другого роду. Останні також наявні певною мірою в маскувальних речовинах. При утворенні комплексів за наявності маскувальних речовин включно з синтаном НК (рис. 4) процес створення поверхового заряду на структурних елементах колагену йде шляхом взаємодії між групами першого (маскувальні речовини) і другого роду (синтан НК).

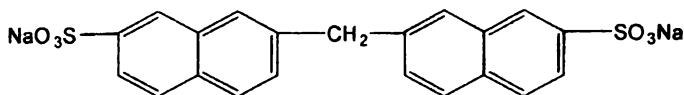

Рис.3. Структурна формула синтетичного дубителя НК

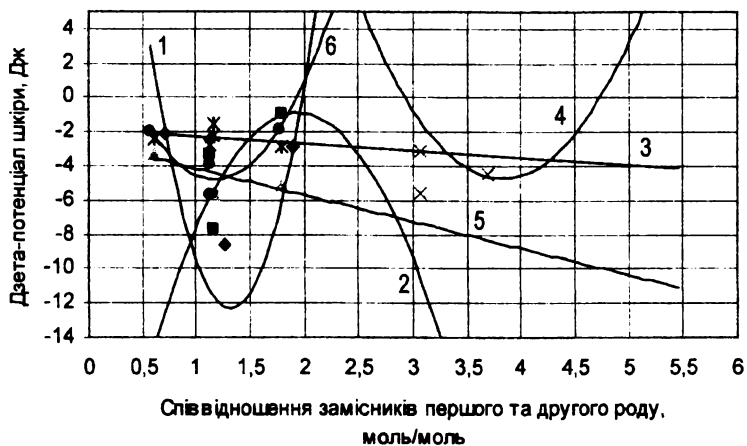

Рис. 4. Вплив на дзета-потенціал шкіри синтану НК в комбінації з маскувальними речовинами: 1 – формиатом натрію; 2 – шавлевою кислотою; 3 – трилоном Б; 4 – винною кислотою; 5 – НДК; 6 – лимонною кислотою

У такому разі синтан НК не втрачає здатності утворювати комплексні сполуки з хромом до досягнення певного співвідношення замісників першого і другого роду. Критичне співвідношення (мінімум функції на рис.4) для кожної пари маскувальних речовин індивідуальне, а для пар синтан НК – НДК та синтан НК – трилон Б воно відсутнє. В парі з НДК це спостерігається завдяки відсутності замісників, а в парі з трилоном Б – внаслідок утворення внутрішньо молекулярної солі іону карбоксилу і азоту в іонізованому стані в кислому середовищі, що також призводить до зниження ефективності збільшення від'ємного значення заряду по відношенню до загальної залежності (рис.5).

Конкуренція між ненасиченими системами синтану НК і шавелевої кислоти за місце в координаційній сфері хромового комплексу призводить до збільшення від'ємного значення заряду по відношенню до загальної залежності.

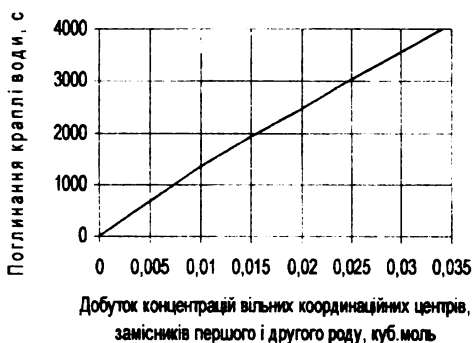

Рис. 5. Взаємозв'язок дзета-потенціалу шкіри з співвідношенням замісників першого та другого роду, присутніх при дубленні

На прикладі зміни дзета-потенціалу шкіри простежується залежність властивостей шкіри від наступних змінних величин: кількості вільних координаційних центрів, замісників першого та другого роду. Тобто функцію властивостей шкіри можна представити від їх добутку, в якому величину вільних координаційних центрів слід розуміти як кількість молей координаційно зв'язаної води, здатної до заміщення. У нашому випадку цю величину розраховують відповідно до структури солі основного сульфату хрому (основністю 33%), що використовується в експерименті за винятком координаційних місць, зайнятих молекулами формаліну, наявність якого обумовлена розпадом уротропіну в кислому середовищі згідно з умовами використаного способу [5].

Кількість замісників першого та другого роду розраховують відповідно до наявності їх в колагені дерми та введених з молекулами протекторів холоду і маскувальних речовин під час технологічної обробки голини і її дублення.

На рис.6 показана зміна гідрофобних властивостей шкіри залежно від зміни часу поглинання крапель води в атмосфері при 100% -ній вологості. Залежність лінійна й практично не має вільного коефіцієнта, що вказує на достовірність, правильність опису. Порядок реакції утворення гідрофобного шару на поверхні структурних елементів шкіри має третій ступінь.

Рис. 6. Вплив концентрації вільних координаційних центрів, замісників першого та другого роду

Відхилення від загальної залежності гідрофобних властивостей у разі використання винної кислоти, лимонної разом з синтаном НК та трилоном Б можна пояснити особливістю їх будови, яка забезпечує повніше заповнення координаційної сфери хрому і тим самим зменшує спорідненість до води. Це твердження відповідає:

– наявності двох спиртових груп у винній кислоті, які мають найбільшу спорідненість до координаційного зв'язку з атомом хрому [1];

– особливий здатності групи –ОН у молекулі лимонної кислоти проявляти властивості спирту та дисоціювати, відщеплюючи іон водню;

– здатності трилону Б створювати стійкі пласкі комплекси з хромом [6].

Загальні залежності властивостей готової шкіри відображають процеси утворення шкіри (таблиця). Відхилення від них і їх реалізація у технологіях виробництва – реальний шлях до розширення асортименту готових шкір.

Вплив маскувальних речовин, застосовуваних при дубленні, на властивості готової шкіри

Номер по порядку	Маскувальний реагент	Добуток, * куб. моль	Фізико-механічні показники шкіри		Вміст, %		Вихід площі шкіри відносно площі голини %	Об'ємний вихід шкіри зі 100г білка, куб.см	Температура зварювання t, °C
			міцність, МПа	зворотна пружність, % від загального видовження	оксид у хрому	речовин, що екстрагуються органічними розчинниками			
1	Синтан НК	0,03296	19,9	75,2	5,8	16,8	66,9	268,2	102,0
2	Мурашина кислота	0,01399	22,3	78,4	5,9	18,3	63,3	234,8	96,0
3	Щавлева кислота	0,01365	19,3	74,0	5,1	15,8	66,2	238,3	99,7
4	НДК	0,01365	16,5	68,3	5,4	19,3	69,8	233,7	106,8
5	Винна кислота	0,01399	13,9	67,1	5,5	23,3	70,7	253,5	106,7
6	Трилон Б	0,01270	14,8	73,1	6,0	19,8	63,0	269,6	106,0
7	Лимонна кислота	0,01354	16,4	71,1	5,5	15,1	68,3	259,0	104,9
8	Мурашина кислота + НК	0,00135	20,9	65,3	4,7	11,6	68,7	320,1	103,3
9	Щавлева кислота + НК	0,00124	21,8	60,4	4,2	11,4	69,8	277,1	100,3
10	НДК+НК	0,00124	19,0	52,7	4,3	9,4	76,5	314,0	100,0
11	Винна кислота + НК	0,00324	24,9	61,4	4,5	11,0	77,1	296,8	101,9
12	Трилон Б + НК	0,00124	24,9	70,4	4,5	10,0	76,4	318,2	99,3
13	Лимонна кислота + НК	0,00120	25,4	76,9	4,3	9,7	76,4	286,4	100,2

* Концентрацій вільних координаційних центрів, замісників першого та другого роду

У наш час промисловість має велику можливість використовувати при виробництві шкір хімічні реагенти для досягнення відомих і невідомих якостей готової шкіри, які повинні бути доповненням до вже значної кількості освоєних і звичних властивостей.

Цей факт спонукає до проведення пошуку оптимальних значень параметрів за результатами експерименту з використанням багатокритеріальної компромісної оптимізації [7]. Виконання оптимізації потребує розрахунку цільової функції, яка має вигляд:

$$Y_{\text{заг},g} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (1 - D_{jr})^2 \cdot W_j^2}, \quad (2)$$

де $Y_{\text{заг},g}$ – значення узагальненої цільової функції для g -го досліді експерименту, яка у разі пошуку оптимуму прагне до ($Y_{\text{заг},g} \rightarrow 0$) і є оцінкою близькості цієї точки до гіпотетичного оптимального значення у кодованій формі, що дорівнює 1; D_{jr} – зведене до інтервалу 0...1 значення j -го відгуку (критерію якості) у g -у досліді експерименту; залежно від обраної для певного критерію якості мети це значення обчислюють за різними формулами; W_j – вага j -го критерію якості (відгуку) практично дорівнює $1/\sum j$; m – кількість критеріїв якості відгуків.

Значення D_{jr} обчислюють за допомогою наведених нижче формул:

а) з метою j -го критерію якості (відгуку), який є *максимумом*:

$$D_{jr} = 1 - \frac{Y_{j\max} - Y_{jr}}{Y_{j\max} - Y_{j\min}}; \quad (3)$$

б) з метою j -го критерію якості (відгуку), який є *мінімумом*:

$$D_{jr} = 1 + \frac{Y_{j\min} - Y_{jr}}{Y_{j\max} - Y_{j\min}} \quad (4)$$

при $Y_{jr} \in [Y_{j\min}, Y_{j\max}]$, а при $Y_{jr} > Y_{j\max}$ або $Y_{jr} < Y_{j\min}$, тоді $D_{jr} = 1$,

де $Y_{j\min}$ і $Y_{j\max}$ – відповідно нижня (мінімальна) та верхня (максимальна) границя заданого інтервалу.

Результати розрахунку узагальненого критерію якості наведено на рис.7.

Відповідно до наведених на рис. 7 значень загальної функції $\dot{Y}_\phi$ з позиції вимог до оптимальної технології в частині максимуму вибраних показників готових шкір можна віднести варіант 9 (див. табл.1), а з позиції найбільшої гідрофобності шкіри – слід зупинитися на 5 варіанті, для якого характерне використання винної кислоти, що забезпечує необхідну гідрофобність і рівність інших показників.

Цей варіант є винятком загальної функції. Можливо, відхилення пов'язані з будовою маскувальних речовин (рис.8), що виражені загальною кількістю функціональних груп у молекулі.

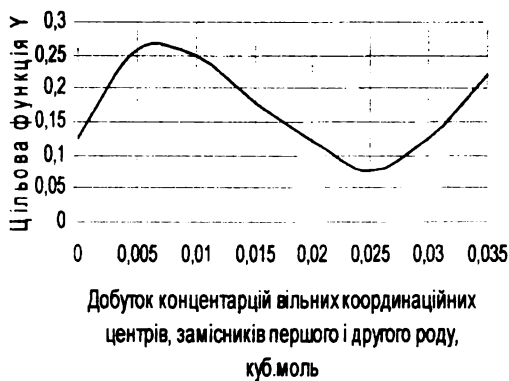

Рис. 7. Взаємозв'язок цільової функції з добутком концентрацій вільних координаційних центрів, замінників першого та другого роду

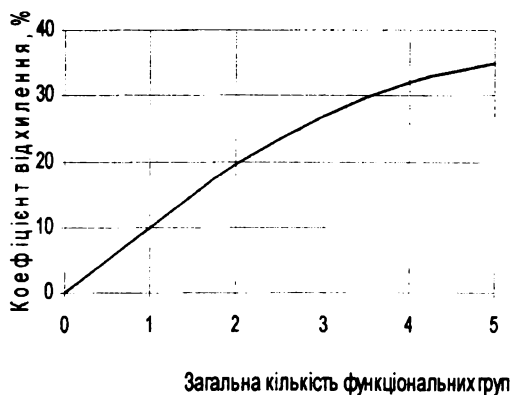

Рис. 8. Залежність коефіцієнта відхилення $[\Delta Y \cdot 100 / Y_{\phi}]$ в загальній кількості функціональних груп молекул маскувальних речовин

Висновки

Проведені дослідження з вивчення особливостей процесу хромового методу дублення сублімованої голини. Доведено, що на перебіг самого процесу дублення сполуками хрому та властивості хромового напівфабрикату і готової шкіри впливає вид маскувальних речовин, застосовуваних у технології. Як показали результати, використання як маскувальних речовин карбонових кислот як самостійно, так і в комбінації з синтетичним дубителем НК призводить до інтенсифікації процесу дублення і отримання комплексу заданих властивостей готової шкіри. Вплив маскувальних речовин проявляється не тільки у зміні дзета-потенціалу шкіри, а й у впливі на утворення термостійких зв'язків у структурі дерми. За методом багатокритеріальної компромісної оптимізації обрано оптимальний дослідний варіант, що передбачає використання щавелевої кислоти в комбінації з синтетичним дубителем НК. З точки зору надання готовій шкірі певних гідрофобних властивостей оптимальним є використання під час дублення винної кислоти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлов А.Н. Химия дубящих веществ и процессов дубления. – М.: Гизлегпром, 1953.–794 с.
2. А.с. № 77869. Україна. Спосіб виготовлення шкір / А.А.Горбачов, О.Д.Орлова та інші (Україна). – бс.: Опубл. 15.01.07, Бюл. № 1.
3. Горбачов А.А. Наукові основи технологічних процесів виробництва шкіри та похідних колагену з позиції термодинаміки. Автореф. докт. дис.– К.: КНУТД, 2002. – 44 с.
4. Ластухін Ю.О., Воронов С.А. Органічна хімія: Підручник для вищих навчальних закладів.– Львів: Центр ЄвроПИ, 2000.– 864с.
5. Кернер С.М. Розробка технології виробництва шкір на основі моделювання процесів хромового дублення, жирування та фарбування. Автореф. канд. дис. – К.: КНУТД, 2004. – 23 с.
6. Гринберг А.А. Введение в химию комплексных соединений. – 4-е изд. исправ.– М.: Химия, 1971.– 632 с.
7. Горбачов А.А., Кернер С.М., Андрєєва О.О., Орлова О.Д. Основи створення сучасних технологій виробництва шкіри та хутра /. – К.: Наукова думка, 2007. – 190 с.

Надійшла 15.01.2009